

L $\frac{89-0}{31}$

LATVJU
RADOŠĀ GARA
ATDZIMŠANA

„L E T A“

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
GEOGRAPHY
OF THE
CITY OF BOSTON

89-0
31

0u61
L
9

LATVJU RADOŠĀ GARA ATDZIMŠANA

VALSTS UN MINISTRU PREZIDENTA

Dr. K. ULMAŅA

LTRK PRIEKŠSEŽA
A. BĒRZIŅA

L. Ū. REKTORA
Prof. Dr. J. AUŠKĀPA

RUNAS
TAUTAS VIENĪBAS SVĒTKU AKTĀ
1936. GADA 15. MAIJĀ

Prof. Dr. A. ŠVĀBES

RUNA
LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA
PIRMAJĀ ATKLĀTAJĀ SĒDĒ
1936. GADA 11. MAIJĀ

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

~~SL2-1424~~

1936

L E T A S I Z D E V U M S

Latv. PSR Valsts Bibliotēka
~~4-58.461 K~~

Latv.
VALSTS BIBLIOTĒKA

~~90.969~~ 0307073947

Rīgā, L. Maskavas ielā № 11.

VALSTS UN MINISTRU PREZIDENTA Dr. K. ULMANĀ RUNA
TAUTAS VIENĪBAS SVĒTKU AKTĀ NĀCIONĀLĀ OPERĀ
1936. GADA 15. MAIJĀ.

Jau otro reizi noslēdzas gads kopš liktenīgā vakara, kas mūsu tautas un valsts dzīvē ievadīja jaunu posmu un tautas un valsts vēsturei deva jaunu virzienu. Toreiz tas bija dzidrs maija vakars, un no sirmās Rīgas vecajiem kokiem, no zaļumiem un ziediem dvesa miers, kas dziļi atšķīrās no trauksmainajiem politiskajiem sarežģījumiem, kādi toreiz valdīja mūsu zemē, un kas saviļņoja dvēseles un prātus. Politisko cīņu virpulī bija zudusi izpratne par šo cīņu isto un patieso mērķi; tika vesta cīņa cīņas dēļ. Ar naidā sažņaugtām dūrēm un lāstu pilniem vārdiem latvieši, tikai retumis vairs iedomādamies tautu un tēviju, bija sašķēlušies pulkos, kuņiem bija tikai viens sauciens — iznīcība brālim, kaut arī pašam būtu jākrit, kaut arī mūsu tēvzemei jāpazūd.

Un ja es iedomājos kluso maija vakaru, kas atnesa tik dziļas, tik plašas, bet pozitīvas pārmaiņas, tad tas, kas mani visdziļāk skar, kas savā pārsteidzošajā pilnībā diezin vai kādreiz vēl varēs atkārtoties, ir apbrīnojamā pārvērtība, kas iestājās tautas noskaņojumā tanīs isajās stundās, kas šķīra 15. maija vakaru no žilbinoši saulainā rīta, kas tam sekoja. Kas bija noticis? Vai daži likumi un pavēles, vai daži nupat spertie drošības un aizsardzības soļi jau paši par sevi varēja izsaukt neapprakstāmo sajūsmu un gaviles, kuņ liecinieki mēs visi esam bijuši? Kas pārvērta daudzus naidniekus priecīgos un satīcīgos tautas dēlos, kas lika draudzībā sadoties rokām daudziem tiem, kas vēl iepriekšējā vakarā varbūt būtu viens otram uzbrukuši aklās dusmās?

To mēs ikviens esam sevi vaicājuši, jo atbilde uz to izšķir arī jautājumu par 15. maija nozīmi. Ja šī atbilde ir niecinoša atsauksšanās uz ļaužu prātu svārstīgumu, varbūt pat vienaldzību, tad 15. maijs būtu palicis tikai pārejoša parādība, tas atkal izgaistu, nogrimtu

aizmirstībā. Patiesībā tas ir palicis par cēlākā vēstures notikuma simbolu. Tāpēc patiesā atbilde meklējama un arī atrodama citur. 15. maijā bija noticis pavisam kaut kas cits, gluži pretējs vieglam virsas ievīļņojumam. To pierāda jau tas, ka 15. maija notikumu sekas bija tik ātras un tomēr tik dziļas, ka tagad, kad tikai otro reizi noslēdzas gads kopš liktenīgā vakara, mēs vispār vairs nevaram, pat negribam iedomāties Latviju un mūsu tautu toreizējā stāvoklī un tā laika dzīvē, bet priekā un sajūsmā svinam atceres svētkus ar dziesmām, ar karogiem un ugunskuriem.

Bet kas tad īsti bija noticis 15. maijā — jūs atkal vaicājat.

15. maijs no jauna pavēra vārtus latvju radošam garam, 15. maijs pašķīra ceļu latvju tautas atdzimšanai atjaunotās vienības, spēka un drosmes spožumā.

18. novembris bija un ir mūsu valsts atjaunošanas diena, bet tauta vēl pilnīgi neapzinājās šī notikuma svarīgumu un, pamodusies pārejošā sajūsmā, tā atkal iegrīma smagā sapnī, kuņā tai bija jāpārdzīvo iekšējās atkarības, nebrīvības, apspiestības liktenis. Šai sapnī viņai vēl rādījās pagātne, viņa redzēja šausmīgo kaņu, asinīm slacīto, izpostīto dzimteni, redzēja sūrās bēgļu dienas, trūkumu un postu, redzēja labākos dēlus kritam par svešu zemi, redzēja sabrukumu — un nespēja uzvarēt šo pagātņi.

Uz drupām mēs sākām celt jaunu dzīvi. Bet cilvēks nedzīvo vientulībā; tam jārada arī sadzīves formas ar saviem tautiešiem un visiem pilsoņiem. Un te nu sākās latviešu nelaime. Sadzīves formas, ko bijām mantojuši no nebrīvības laikiem, mums vairs nederēja mūsu neatkarīgajā valstī. Bet cik grūti bija no tām atsavināties! Vai neatceraties tos, kas dzīvi neatkarīgajā Latvijā savā nepacietībā salīdzināja ar vecajiem cara un baronu laikiem, saukdami tos par labiem laikiem? Un kas bija ļaunākais — kur meklēja jaunas sadzīves formas, tur veco vietā stājās ne īpatnējā latviski nacionālā kārtība, bet gan mūsu garam un būtībai svešas programmas, teorijas, doktrīnas, formulas un vēl citi svešvārdi, ar kuņiem gribēja padarīt laimīgu latvju tautu, vai vismaz tai iegalvot, ka tā būs laimīga.

Ja latvju tauta bija iekarojusi un atguvusi savu valsti, tad šai pašā valstī viņas dvēseli sāka kalt važās, uzspiežot tai sadzīves formas, kas tai bija svešas un iekšēji pretīgas. Gadu pēc gada auga iek-

šējais saspilējums starp tautas dzīvo garu, kas gribēja izlauzties uz āru, lai nodibinātu savā latviskajā mājā arī savu latvisko kārtību, un teoriju un formulu žņaugiem, kas apņēma tautas karsto dvēseli kā ar ledus garozu.

Un 15. maijā šis saspilējums izbeidzās, izbeidzās ar tautas mūžam veselā gara uzvaru, spožu uzvaru. Rīts, kas ausa pēc 15. maija nakts, nesa jaunu gaismu! Mēs pateicām: nav vairs svešo teoriju, nav vairs doktrīnu un formulu — ir tikai Latvija un latvju tauta. Tā tagad pati lems par savu dzīves formu. Valsts un tauta ir kā māja un tās iemītnieki. Māja ir ārēja forma, bet bez iemītniekiem tā var pārvērsties drupās vai kļūt par īpašumu svešiem. Bet atkal — iemītnieki var dzīvot saticībā vai nesaticībā, ar piemērotām sadzīves formām vai nepiemērotām sadzīves formām. Ja mājā valda nesaticība vai nepiemērotas sadzīves formas, tad iemītnieku sadzīve izirst.

Tā ir arī ar tautas sadzīves formu. Tādēļ mēs savā pirmajā vēstījumā jums teicām: „Valdība vienīgi vēlas iespējami drīz radīt apstākļus, kuŗos tautas gars un tautas griba var brīvi izpausties.“

Skatieties atpakaļ notecējušos divi gados. Ko esam darījuši, lai šis solījums piepildītos? Es nerunāšu te par materiālās dzīves apstākļiem, par kuŗiem valdībai bija jāgādā. Šis darbs bija nepieciešams, lai tālākā ietekmē nodrošinātu tautas gara un gribas, apzinātas gribas attīstību labvēlīgos apstākļos.

Es runāšu par pašu galveno: tautas gara un tautas gribas izkopšanu. Varētu teikt, kaut kuŗa atsevišķa cilvēka griba vēl neizdarīs brīnumus, bet zināit un atminiet, ka šis simtu tūkstošu un miljonu atsevišķās gribas, apvienodamās un nesdamās uz kopīgu mērķi un uzdevumu, var tapt un patiesībā top par spēku, kam nekas nevar pretī stāties, un kas aizrauj sev līdzī visu un visus. Vai man būs jums še vēl piemērus sākt skaitīt?

Tādēļ ir arī saprotams, ka mēs arvien no jauna atgriezāmies pie 15. maija, jo tad tautas gars un griba izpaudās tik vareni un spilgti, ka tas, kā es jau teicu, diezīn vai kādreiz vēl atkārtosies.

15. maijs pierādīja, ka 18. novembra celtnē ir iespējama draudzīga un laimīga sadzīve. Tādēļ mēs nebeidzam atkārtot vārdos un rādīt darbos, ko nozīmē vienprātība un vienība, un ka šīs divi mantas ir nepieciešamas; jo, lūk, tautas gars bija atdzimis, bet kā zelta

kausētavā spīdošo zeltu vēl aplāj piemaisījumi, tā arī mums vēl jāatbrīvo atdzimušais gars no pagātnes atliekām. Dzejnieks to vēl skaidrāk mums pratis pateikt, runādams par pērli, kas iznirusi no dzielmju pusnaktīm, un kas mums jāspodrīna par zvaigzni spožāku. Ja jūs dzirdat vai dziedat šos vārdus, atcerieties arvien, kāds viņos mīt dziļš saturs, un ar jo lielāku dedzību cenšaties uzturēt 15. maija garu, kas mums šo pērli ir atdevis.

Ja jums kādreiz šķiet, ka vienība un vienprātība ir tikai vārdi, tad padomājiet, vai jums šinis divi īsajos gados no vienības un vienprātības nav nācis arī kāds gluži reāls labums? Un tāpēc vēl labāk būtu, ja jūs censtos paši katrs savā dzīvē un darbā ielikt vārdos vienība un vienprātība īsto saturu; ja jūs izbeigtu kādu strīdu ar brāli, ja jūs runātu labu vārdu tur, kur jums uz lūpām bija skarbs noraidījums, ja jūs kopējā darbā neizrēķinātu, cik strādājis jūsu kaimiņš, lai pašam tikai nebūtu jāstrādā vairāk, ja jūs izstieptu draudzīgu roku tur, kur citādi vienaldzīgi būtu gājuši gažām, ja piedalītos darbā vai pasākumā, kas citiem nāk par svētību, jebšu jums tiešu labumu nenes.

Daudziem izliksies, ka tas nav nekas jauns, un es tam gribu piekrist. Man tikai jāatceras tie senās Romas vārdi, kas rakstīti uz mūsu valdības mitnes: „Vienprātībā mazas lietas izaug lielas“, lai zinātu, kā vienprātības nozīmi priekš divi tūkstoš gadiem sapratuši vecie romieši.

Un no otras puses, no pretējās puses piemērs, satricinošs piemērs. Mūsu vēsturnieki, mūsu vēstures pētišanas institūta darbinieki, mūs tagad māca, ka, pētidami cēloņus, kādēļ gandrīz priekš 1000 gadiem sveši ienācēji varēja uzvarēt mūsu senčus un pakļaut sev viņu jau toreiz labi noorganizētās valstis, šie mūsu vēsturnieki mūs tagad māca, ka svešie uzvarēja mūs tikai tādēļ, ka iekšējās nesašķaņās zudumā bija gājusi tik ilgi cēlo tikumu sargātā un koptā latviešu cilšu vienība un vienprātība.

Tāpēc mūsu dienās runājot, jāsaka, ka vienības un vienprātības nosaukšana un pārvēršana darbos ir uzdevums, kas arvien jāatkārto un arvien jāmacās no jauna. Un dzīve un mudinošs piemērs vienprātības un vienības pārvēršanai darbos ir cēlais skolu apdāvināšanas

darbs, cēlais kaŗa aviācijas un zemes drošības fonda uzkrāšanas darbs, kuŗā šogad, taisni šinīs dienās, piedalās visplašākās aprindas, ko es arī še vēlos ar atzinību un pateicību minēt un atzīmēt.

Blakus augstāk attēlotai idejiskai darbībai, kuŗas mērķis ir neļaut aizmirsties cēlajai sajūsmā, ko izsauca 15. maijs, izsauca tādēļ, ka viņš atbilda tautas iedzimtai vecu vecai dziņai pēc patstāvīgas vienotas sadzīves, mēs redzam nodibināties arī jaunas formas, kas ļaus tautas garam un gribai visā pilnībā izpausties valsts dzīves celšanā.

Šie pagātnes piedzīvojumi mūs ir mācījuši nepakļauties vecām, ne tikai mums svešām, bet arī jau citur pārdzīvotām formulām un jēdzieniem. Vēl vairāk — mēs apzinīgi izvairāmies arī no visa, kas līdzinātos jaunāko laiku svešo mācību verdziskai atdarināšanai, kas pēc mūsu dziļākās pārlicības nav piemērotas mūsu patstāvīgai valsts dzīvei un sabiedriskai sadzīvei. Arodnieciskās kameras pie mums nav radītas tādēļ, ka līdzīgas organizācijas pastāv citās valstīs, bet gan tādēļ, ka tādā veidā mēs tautas gara izpausmei piešķīřam mūsu apstākļiem vispiemērotāko formu. Mēs nedomājam, ka lauksaimnieks, strādnieks vai tirgonis redz dažādu Latviju atkarībā no tā, vai viņš to skata no arkla, mašīnas vai preču noliktavas viedokļa. Bet mēs domājam gan, ka viņš par Latviju varēs sekmīgāki strādāt, tai labāki kalpot, ja viņš to dara saderībā ar radnieciska darba darītājiem. Tad rodas pareiza sacensība un savstarpēja ierosme, kas stiprāk vieno nekā formulas un teōrijas.

Ja katrs būs iemācījies uz savu tuvāko pilsoni lūkoties kā uz kopējā lielā darba dalībnieku neatkarīgi no tā, kas ir viņa radi un kādam svešvārdam tas agrāk ir zvērējis, tad kameras sevi būs attaisnojušas, un tad tās arī dabīgā kārtā pārstās nopietnas nacionālas vajadzības un intereses. Mēs ejam vēl tālāk un savienojam saimnieciskās kameras augstākā kopējā organizācijā, kur tās savā kārtā apvienosies ar garīgo darbinieku kameru.

Tā soli pa solim mēs tuvojamies apstākļiem, par kuŗiem 15. maija vēstījumā ir runāts.

Nostiprināt atdzimušo tautas garu, rast tam piemērotas izteiksmes veidu un uzturēt saimnieciskus apstākļus, kas ļautu garīgai

augšanai netraucēti norisināties un noslēgties — tas ir un būs arī turpmāk valdības uzdevums.

Pamatu mūsu darbam mēs likām 15. maijā. Savā tālākajā darbā mēs šo pamatu nostiprinājām un paplašinājām. Un jo tālāk mēs uz priekšu ejam, jo lielāki, plašāki top mūsu, tas ir tautas un valsts nodomi un uzdevumi, jo daudzpusīgāka top mana un valdības atbildība mūsu dienu un nākamo paaudžu priekšā.

Bet darbā un tā panākumos aug mūsu spēks un spējas, aug arī drosme stāties pie arvien lielāku, dziļāku jautājumu risināšanas.

Esiet allaž uzticīgi līdzgaitnieki un līdzstrādātāji, tad augs un stipra paliks arī vienība un vienprātība, un mūsu uzvaru skaits vairosies, un augs šo uzvaru svars un nozīme par svētību tautai un tēvijai.

LTRK PRIEKŠSĒŽA A. BĒRZIŅA RUNA
TAUTAS VIENĪBAS SVĒTKU AKTĀ NĀCIONĀLĀ OPERĀ
1936. GADA 15. MAIJĀ.

Divos gados, kas pagājuši kopš 1934. gada 15./16. maija notikumiem, visās iedomājamās Latvijas un latviešu tautas dzīves nozarēs ir notikušas dziļas, pašus dzīves pamatus tveņošas pārgrozības. Šī pārgrozību gaita, kas gan vairs nav pašā sākumā, nav vēl noslēgusies. Pārdzīvojamo lielo pārgrozību veidošanās pašlaik nonākusi varbūt vienīgi tik tālu, ka mūsu acu priekšā sāk noskaidroties, izkristalizēties jaunās Latvijas valsts iekārtas un Latvijas nācijas sadzīves ārējie veidi, mūsu tautas materiālās un garīgās kultūras vadošās linijas.

Kas ir šo 1934. gada 15./16. maija pārgrozību cēloņi? Kādi ir šo lielo pārgrozību pamatvilcieni? Kādi ir šīs jaunās, plaukstošās iekārtas ārējie veidi? Kādi ir šīs jaunās Latvijas valsts iekārtas un Latvijas nācijas sadzīves veidu nostiprināšanās un latviešu saimnieciskās labklājības noteikumi?

Tādi un tamlīdzīgi ir jautājumi, kas nostājas šobrīd ikviena Latvijas pilsoņa, bet it sevišķi ikviena saimnieciska darbinieka priekšā. Šie pagājušie divi gadi ir bijuši mums visiem, bet sevišķi saimnieciskiem darbiniekiem, grūta darba gadi, kur savstarpēji jaukušās divas lietas — no vienas puses — agrāko ideju, pārliecību un patiesību laušana, veco dzīves un darba formu noārdīšana, bet no otras — dzīves jaunradišana. Šo grūto darbu mūsu tauta varējusi iznest uz saviem pleciem tāpēc, ka viņu ir vadījis liels un nesavtīgs darba prieks un nākotnes lielās, lielākās dzīves priekšsajūta. Šajos divos grūta darba gados mums ir atlicies maz laika atklātībā iztīrīt, pārrunāt un noskaidrot tos virzienus, kādos mēs ejam, ceļus, pa kādiem mēs soļojam, mums ir atlicies maz laika, varbūt labāk teikt, mums nav atli-

cies nemaz laika meklēt jaunās ideoloģijas satura ārējo izteiksmi. Mēs vienīgi esam strādājuši, — dažkārt zobus sakoduši strādājuši, — ielikdami savā darbā visu mūsu mūža darba izpratni. Un visa latviešu tauta, tā varam šodien liecināt, ir strādājusi kā krietni pilsoņi. Bet kas zīmējas uz savas jaunās dzīves satura noskaidrošanu, tad mēs drīzāk esam vadījušies no nojautām un gājuši pa to ceļu, kuŗu mums rādījis tas vīrs, kas ir šā jaunā Latvijas dzīves laikmeta ievadītājs, kas ir šā jaunā Latvijas laikmeta kalējs.

Es jau teicu, ka divos pēdējos gados visā Latvijas un latviešu tautas dzīvē ir notikušas dziļas un pašus dzīves pamatus tveŗošas pārgrozības. Šis īsais liecinājums pats par sevi neizsaka un nevar izteikt to, cik dziļas ir šīs pārgrozības. Tie ideologi un tie zinātnieki, kuŗiem būs lemts apzināti raksturot un formulēt notiekošā saturu, vēl aug un briest līdz ar pašu šo laikmetu, jo pats par sevi saprotams, ka nevarēja būt jaunā laika zinātnieku, šī jaunā laika tulku, ārpus pašiem šiem notikumiem. Tikai viena lieta ir skaidra, ka šīs pārgrozības nav vienkārša izkārtnes maiņa, nav vienkārša dekorāciju maiņa, bet ka tās zīmējas uz visu mūsu nācijas likteni un iezīmē lūzumu taisni mūsu nācijas misijas izpratnē.

Un ja man šajā vietā būtu jāliecina, kas ir tas visievērojamākais, kas ir vissvarīgākais, ko atnesis mums 1934. gada 15. maijs, tad es atbildētu: visievērojamākais un vissvarīgākais, ko atnesis mums 1934. gada 15. maijs, ir ticība un pārliecība mūsu nākotnes uzdevumam vispār. Kā mazai tautai mūsu uzdevumi nav materiālas ekspansijas uzdevumi un vēlēšanās, bet savu zemi mēs gribam piepildīt, savas tautas garīgo ģeniju mēs gribam attīstīt un savu daļu pasaules kultūras vērtību krātuvēm mēs tomēr gribam dot.

Bet šī ticība un pārliecība nākotnes uzdevumam reizē nozīmē arī lielu pienākumu. Ticot un apzinoties to, ka mūsu tautai ir lemts pildīt savu lomu starp neskaitāmām citām pasaules tautām, mēs jūtam izaugam savā acu priekšā lielu pienākumu, lielu uzdevumu. Lai sekmīgi veiktu tos pienākumus un uzdevumus, ko uzliek mums šī ticība un pārliecība, mums ir vajadzīgs daudz garīga un materiāla spēka.

Es saku — mums ir vajadzīgs daudz garīga un materiāla spēka, mums ir vajadzīgs tik daudz garīga un materiāla spēka, ka mums ir brīžam jāuzmudina mazdūšīgākie, lai viņus nepārņemtu šaubas, mums ir jāvingrina vājākie, lai viņu spēki augtu. Un ja mums ir vajadzīgs daudz garīga un materiāla spēka, tad — neraugoties uz to, ka mans personīgais darbs norit materiālo vērtību veidošanas un uzkrāšanas pasaulē — neraugoties uz to, es še varu apliecināt, ka pirmām kārtām mums ir vajadzīgs daudz garīga spēka.

Ļoti parasti ir gan izteicieni „Nauda valda pasaulī“, „Bagātam taisnība“ un tamlīdzīgi, kas saka, it kā materiālās varas un spēka nozīme un vērtība liekama pirmajā vietā. Nevienā vārdā es negribu noliegt materiālās kultūras vērtību un nozīmi, sevišķi par to es negribu runāt pie mums, jo latviešu tautai ļoti bieži taisni v a j a d z ē t u m ā c ī t augsti vērtēt materiālo vērtību lomu, bet tomēr es gribu vēlreiz atkārtot, ka pirmām kārtām un aizvien ir v a j a d z ī g s d a u d z garīga spēka. Izsakot šo domu es negribu teikt to, ka esmu atradis kaut ko jaunu. Es tikai gribu uzsvērt to, ko mūsu tautas vadonis jau vairākkārt ir teicis, ka ikvienā darbā p a t s g a l v e n a i s ir cilvēks pats.

Garīgais spēks! Šajā garīgā spēka jēdzienā ietilpst vispirms cieša un nelokāma griba, uzticība savam darbam, izturība darbā, nosvērtība darbā. Mūsu zeme nav bagāta ar zeltu, sudrabu, dzelzi, oglēm, naftu un citiem derīgiem izrakteņiem, kas vieglā ceļā dotu mums rokā maizes kumosu. Tāpēc, ja mēs gribam būt pārtikusi tauta, ja mēs gribam tomēr būt arī materiāli spēcīga tauta, ja mēs gribam atstāt vērtīgus kultūras pieminekļus nākošām paaudzēm, tad zelts, sudrabs, dzelzs, ogles un nafta mums ir jāatvieto ar citām vērtībām. Un šis citu tautu izrakteņu atvietotājs mums, latviešiem, ir mūsu darbs, mūsu tautas sātība un pieticība, bet šo citu vērtību radīšanas pamats ir šis garīgais spēks, kuŗu es tikko minēju.

Mēdz teikt, ka latvieši esot apdāvināta tauta. Es teikšu — latvieši ir apdāvināta tauta, un arī garīgā spēka mūsu tautai nekad nav trūcis. Tas smagais zemes spēks, kas iet līdzī arī visai šīsdiēnas

paudzei, nes sev līdzī arī lielas garīgas, nebojātas vērtības, kuņas, cerams, mums izdosies tādas arī uzglabāt.

Bet kāda vērtība ir atsevišķa cilvēka apdāvinātībai, atsevišķa cilvēka garīgam spēkam priekš nācijas darba, ja atsevišķo cilvēku spēki iet saskaldītā, nesaskaņotā virzienā?

Pašā sākumā es jautāju, kas ir bijuši pašreiz notiekošo lielo pārgrozību cēloņi. Un runājot par atsevišķo mūsu tautas locekļu spēku skaldišanu un nesaskaņotību, šķiet, esam nonākuši ļoti tuvu atbildei uz jautājumu, kādi bijuši pašreiz notiekošo pārgrozību cēloņi. Tas stāvoklis, kādā bija nonākusi mūsu tauta pirms diviem gadiem, iedvesa dziļas izmisuma jūtas tiem vīriem, kuriem rūpēja mūsu nācijas liktenis. Mēs visi bijām aculiecinieki tai parādībai, kur tautas garīgie spēki un darbs ne tikai bija, bet arī tika saskaldīti, kur radošā enerģija aizgāja visdažādākos virzienos, neatstājot nekā paliekoša un patiesībā nekā jauna neradot. Šis stāvoklis draudēja pārvērsties par mūsu tautas traģēdiju, jo tas apēnoja katru skatu uz kopējo nācijas darbu, uz kopējo nācijas pienākumu, nemaz jau nerunājot par to, ka šis stāvoklis sagrāva katru ticību mūsu tautas vēsturiskajam uzdevumam, sagrāva katru ticību mūsu lielai nākotnei vispār. Un ja tagad es tālāk jautāju — kādā veidā tika sasniegts tas visievērojamākais un vissvarīgākais, kādā veidā tika atgūta ticība šim mūsu nācijas vēsturiskajam uzdevumam, tad atbilde būtu — tas tika sasniegts, apvienojot mūsu sadrumstalotos garīgos spēkus vienam kopējam darbam, apvienojot mūsu dažādos sociālos slāņus vienam kopējam nācijas uzdevumam, apvienojot mūsu centienus vienam kopējam vēsturiskam uzdevumam. Darba devēju un darba ņēmēju ciņas vietā, pilsētu un lauku savstarpējās apkaņšanās vietā, vienkāršās tautas un mācīto ļaužu savstarpējo ķildu vietā acumirkli mums ir kopējs darbs, kur mēs saucam par visas nācijas uzdevumu. Pašās pirmajās dienās pēc 1934. gada 15. maija mūsu tautas vadonis Dr. Kārlis Ulmanis ir devis mums šo lozungu: „Mēs esam vienota tauta“. Bieži tas ir atkārtots, bieži mēs esam to atkārtējuši, un tomēr ar visiem spēkiem mums ir jāgādā par to, lai šis lozungs nekad netiktu nodrāzts tik tālu, ka tajā

mēs redzētu tukšu frazi. Un šis lozungs nav nodrāzts un arī netiks nodrāzts, tāpēc ka tas slēpj sevī mūsu nākotnes un mūsu šodienas dzīves lielā noslēpuma pamatus. Šis vienas gribas un vienu centienu sauciens ir pats svarīgākais priekšnoteikums, lai mēs varētu savas atsevišķās spējas pārvērst par nācijas garīgo spēku, lai mēs varētu izmantot šo nācijas garīgo spēku tam lielajam darbam, kas mums stāv priekšā.

Bija laiki, kad par nācijas kultūru, par nācijas dzīvi mēdza uzskatīt atsevišķo pilsoņu zināšanu, pārdzīvojumu un centienu kopsummu. Šādi uzskati šajā acumirkli ir labojami. Nācijas dzīve un nācijas kultūra nav tikai atsevišķo pilsoņu zināšanu, pārdzīvojumu un centienu summa, nācijas dzīve un tās darbības lauks ir vērtība pati par sevi, ar savu īpatnējo raksturu, īpatnējām parādībām, tā ir vesela jauna un sevī izveidota pasaule. No tā izriet, ka atsevišķo pilsoņu darba gribas un darba virzienu saskaņošana ir iespējama vienīgi tādā kārtā, ka šai saskaņošanai piešķir taustāmus veidus. Atzīstot par ievērojamāko vērtību radišanas pirmavotu pašu cilvēku, nācijas kultūru un pienākumus mēs varam veidot un pildīt vienīgi tad, ja katrs atsevišķs cilvēks tiek nolikts savā vietā. Agrākos kaņos ļoti daudz runāja par varoņiem. Kāds kaņa vadonis, izsakoties par moderno kaņu un par atsevišķo kaņavīru lomu šajā kaņā, ir teicis: „Būt varoņim nozīmē — pildīt savu pienākumu.“

Būt varoņim — nozīmē pildīt savu pienākumu! Cik pareizi ir attiecināt šo izteicienu uz visu mūsu laika sadzīvi! Varbūt vairāk kā jebkad citos laikos valsts vara uzliek atsevišķiem pilsoņiem dažādus pienākumus. Valsts iejaucas pilsoņu darba izvēlē, valsts kontrolē darbu, kādu veic atsevišķi pilsoņi, valsts vara kontrolē ārējo tirdzniecību u. t. t. Mēs, kas esam piesātināti ar pārdzīvotā laika zināšanām un teorijām, daudzreiz par to uztraucamies, uzsvēram, ka šāda valsts varas iejaukšanās privātās iniciatīvas laukā nav saskaņojama ar saimniecības interesēm. Neiesim sikumos noskaidrot, cik šāda iejaukšanās ir saskaņojama ar saimniecības, labāk sakot, privāt saimniecības interesēm, bet viena lieta šodien ir ļoti skaidra: šādu valsts varas iejaukšanos atsevišķo pilsoņu dzīvē un darbā paš-

laik prasa nācijas intereses. Daudzi tādi interešu un darba lauki, kas agrāk stāvēja ārpus jebkādas valsts varas iekļaušanās, ne tikai pie mums, bet gan visā pasaulē un visās valstīs, ir padoti valsts varas kontrolei taisni tāpēc, ka to prasa nācijas vareņības un stipruma intereses. Tie pienākumi, kādi tiek uzlikti ikvienam, tiek uzlikti vispārības labā, un pildīt šos pienākumus nozīmē būt varonim.

Un te mēs esam nonākuši pie otrā jautājuma, kuŗu pašā sākumā es minēju — kādi ir šo lielo pārgrozību pamatvilcieni? Nedomāju, ka ar tikko teiktiem vārdiem es būtu raksturojis šos pamatvilcienus visā visumā. Es vienīgi domāju, ka viena no svarīgākām jaunā laikmeta iezīmēm ir atsevišķas personas interešu pakļaušana kopējām nācijas interesēm. Vēl atliek jautājums, kādi ir šīs jaunās Latvijas un latviešu tautas sadzīves veidu nostiprināšanas noteikumi? Mēs šē esam lietojuši vārdu „vienota griba“, „viena griba“ un tamlīdzīgus izteicienus. Vai tas nozīmē, ka jebkāda atsevišķa cilvēka griba varētu vadīt nācijas likteni, ka šī atsevišķā griba varētu tikt uzspiesta veselai tautai, kas dzīvojusi un veidojusies gadu tūkstošiem, vai tas gan varētu nozīmēt, ka jebkuŗa iegriba varētu tikt pataisīta par nācijas gribu, par vienotas tautas domu? Es domāju, ka nekādā ziņā ne. Un mēs nodarītu lielu vēsturisku kļūdu, ja mēs tā domātu. Vienota griba īstenībā nozīmē visas nācijas gribu, šīs nācijas labākos centienus. Šī vienotā griba, kas tagad patiesībā ir nodibinājusies un kas tik spēcīgi izpaužas uz āru, ir mūsu tautas griba. Arī pirms 1934. gada 15. maija šī griba jau snauda mūsu atsevišķo tautas dēlu un tautas meitu dvēselēs. Šīs vienotās gribas pirmie asni izauga tad, kad ar agrārreformas likumu latviešu tauta atguva savu senču zemi. Un tas vīrs, kas atnesa mums 15. maiju, ir patiesībā šīs gribas uzminētājs, šīs gribas tulks un pravietis. Šī kopīgā nācijas griba snauda mūsu tautā, un ja mums nebūtu radies šīs gribas uzminētājs un šīs gribas tulks, tad mums būtu tāds jārada. Mūsu likteņa gaitas ir ņēmušas tik laimīgu virzienu! Ar šīs gribas uzminētāju jau 15. maija naktī gāja mūsu tautas zieds un lepnums, mūsu varonīgā armija un viņas cēlie vadoņi un visi pārējie organizētie un pat neorganizētie latviešu tautas spēki.

Šodien mēs svinam 15. maija svētkus. Šie ir mūsu jaunākās, visspēcīgākās un visvarenākās nacionālās atmodas svētki. Un ja mums būtu vēlēšanās, lai šie svētki tiktu kaut kam īpašam veltīti, tad lai šie svētki tiktu veltīti 1934. gada 15. maija notikumam un šo notikumu rezultātā radušos pārgrozību apzinātai noskaidrošanai un formulēšanai. Viss tas, kas notiek mūsu zemē, nav jauns tikai priekš mums — tas ir jauns priekš visas pasaules. Tās sociālās un politiskās dzīves formas, kādas veidojas Latvijā, vienādi vai otrādi pārveidotas, rodas arī citās valstīs. Sabiedriskie ideologi vēl nav teikuši savu gala vārdu par šīm jaunajām sociālām un politiskām dzīves formām, kuŗu apspriešanu dienas kārtībā ir likuši atsevišķi vīri, kas nākuši kā pravieši, kas sajutuši jaunu dzīves veidu nepieciešamību un kas ar varenu roku šo dzīves formu ir izkaluši. Kā jau teicu, pārdzīvojamo lielo pārgrozību veidošanās pašlaik mūsu zemē nonākusi varbūt vienīgi tik tālu, ka mūsu acu priekšā sāk noskaidroties, izkristalizēties jaunās Latvijas valsts iekārtas un Latvijas nācijas sadzīves ārējie veidi, mūsu garīgās kultūras izpausmes virzieni. Un, kā jau teikts, mums jābūt ne tikai par šā jaunā laikmeta pilsoņiem, bet arī par tā apzinīgiem tulkiem.

Pārveidošanās, garīgo spēku nobriešanas, saskaņošanas un apvienošanās laukos, kā jau teicu, ir mūsu svarīgākais ieguvums, kādu devis 15. maijs. Šis ieguvums turklāt ir ne tikai šodienai dots, tas ir dots mūsu nākotnei, un tas atstās dziļu ietekmi uz visiem topošiem notikumiem. Tā garīgā pašapziņa, tā nācijas vērtības apziņa, kāda atnesta mums ar 15. maiju, kā liela balva ir likta mūsu nākotnes vēstures pūra lādē.

Bet jau notikušās pārgrozības un minētās pārgrozību tendences mūsu garīgā spēka laukā ir atstājušas savu ietekmi arī mūsu materiālās kultūras laukā. Jau minējam to stāvokli, kādā bija nonākusi mūsu tauta pirms divi gadiem, 15. maija priekšvakarā, kur tautas garīgie spēki un darbs tika saskaldīti, kur radošā enerģija aizgāja visdažādākos virzienos, nekā vērtīga neradījusi. Runājot tagad par šo lietu, es konstatēju, ka šo stāvokli neviens cits nesajuta tik asi, kā mūsu saimnieciskie darbinieki. Ja šis stāvoklis draudēja ar traģiskām beigām mūsu garīgam spēkam, tad tas ne mazāk draudošs

bija mūsu materiālām vērtībām un materiālai kultūrai vispār. Nav jāaizmirst, ka toreiz mēs pārdzīvojām laiku, kad pasaules saimnieciskās krīzes jaunais un postošais iespaids jau tālu bija vājinājis mūsu saimniecību un ar katru dienu draudēja iet vēl tālāk. Un nekāda spēka, kas tam stātos pretim! Latvijas zeme šajā saimnieciski tik grūtā laikā izskatījās kā liels ūtrupju nams, kur savtīgi nolūki un personīgas spekulācijas drudzis bija ne tikai apsedzis, bet pilnīgi iznīcinājis vispārīgā labuma sajēgu. Tā spēku sadrumstalotība, par kādu runājām tīri vispārīgā nozīmē, izpaudās uz āru tīri konkrētos veidos: tirdzniecības, rūpniecības, amatniecības un lauksaimniecības darba nozarēs pastāvēja simtiem biedribu un grupu, kas skaļos vārdos runāja par savām īpatnībām un atšķirīgām pazīmēm. Pasaules kara gados noplicinātā saimniecība, kuŗu mūsu darbīgā tauta bija paspējusi kaut cik atjaunot, šajā saimnieciskās krīzes laikmetā un materiālo spēku sadrumstalotības apstākļos draudēja aiziet postā. Un ja šajā laikā draudēja arī mūsu tautas garīgo spēku sabrukums, tad šis sabrukums varbūt bija tikai nojaušams, tikai mūsu labākiem vadoņiem saprotama lieta, kamēr materiālās kultūras vērtību iznīcības posts bija jau rokām taustāms, tas spiedās iekšā katra atsevišķa pilsoņa mājās.

Šodien pagājuši divi gadi kopš mūsu spēcīgākās nacionālās atmodas sākuma. Neizskaidrosim nemaz visas tās uzlabošanās pazīmes, kādas ir vērojamas mūsu šodienas saimniecībā, vienīgi ar 15. maiju, ne teiksim, ka saimnieciskās dzīves gals un sākums ir tikai 15. maijs, bet tomēr — 15. maija ietekme mūsu saimnieciskās dzīves uzlabošanās gaitā ir tik sajūtama, tik pārāk taustāma, ka nav arī nekāds brīnums, ja 15. maijs kā mūsu saimnieciskās konjunktūras uzlabošanās faktors ir apēnojis visus pārējos faktoros. Lai metam skatu kaut kuŗā virzienā! Mūsu lauksaimniecības, šis mūsu zemes pamatnozares apstākļi šodien ir ne tikai uzlabojušies, tie ir kļuvuši arī daudz stabilāki, veselīgāki. Mūsu rūpniecībai ir atdots Latvijas iekšzemes tirgus, un, cik to atļauj starptautiskās konjunktūras apstākļi, mūsu lauksaimniecības un rūpniecības eksporta nozares nostiprinās arī starptautiskos tirgos. Mūsu finanču saimniecība ir kļuvusi cauri un cauri veselīgāka. Kreditsaimniecības laukā nacionālā valdība ir izvedusi reformas, kas pasargājušas Latviju no satricinājumiem, kuŗi

varētu būt gadījumā pat tik jūtami, ka atsviestu mūsu tautas dzīvi atpakaļ par gadu desmitiem. Mūsu pilsētu būvniecības laukā ir iestājusies ne tikai rosība, bet to pat varētu nosaukt par lielu kustību monumentālās celtniecības virzienā. Kur vien metam skatu, visās ražošanas un nodarbības nozarēs ir konstatējama jauna dzīvība, kuŗas vārds ir — ticība un pārliecība mūsu nākotnes uzdevumam vispār. Mūsu zemes tā sauktā kameru sistēma, kas dzimusi 1934. gada beigās, ir izbeigusi ne tikai garīgo spēku sadrumstalotību, bet tīri materiālo vērtību laukā devusi milzu ietaupījumus. Ja Latvijas tirdzniecības un rūpniecības un Latvijas lauksaimnieciskās kameru darbs jau iegājis pilnīgi normālās sliedēs, tad tiklab Amatniecības, kā arī Darba un Kultūras kameru kontūras jau tik labi redzamas, ka šajā svētku dienā aiz šīm kamerām mēs viegli varam saskatīt valsts saimnieciskās padomes lielo celtni.

Un manu īso runu noslēdzot, mana patiesā un vissirsnīgākā vēlēšanās un, tā es iedrošinos teikt, visu mūsu sirsnīgākā vēlēšanās ir — šodien mūsu jaunā laikmeta, mūsu jaunās vēstures laika skaitišanas gada dienā sumināt to vīru, kas ievadījis šo laikmetu, un kas vadījis mūs cauri šiem diviem beidzamajiem gadiem, sumināt viņa tuvākos līdzstrādniekus — mūsu nacionālo valdību, mūsu armiju un viņas vadoņus, policiju, aizsargus, valsts, pašvaldību un pārējo iestāžu darbiniekus, un visus tos, kas roku rokā un plecu pie pleca strādā un pūlas par mūsu vienoto tautu un mūsu tēvzemi.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

11
VALLEY
BDO-00

L. Ū. REKTORA PROFESORA Dr. J. AUŠKĀPA RUNA
TAUTAS VIENĪBAS SVĒTKU AKTĀ NĀCIONĀLĀ OPERĀ:
„15. MAIJS UN GARA KULTŪRA“.

Nepārvarama cilvēka tieksme aplūkot tagadni pagājušo notikumu gaismā un raidīt šīs gaismas starus nākotnē, lai skatītu notikumus, kas gaida mūs priekšā. Šī tieksme ir spēks, kas izceļ cilvēku pāri visai dzīvai pasaulei, jo izmantojot pieredzi, cilvēks izpleš savas garīgās eksistences robežas no mūžības aiz mums līdz mūžībai mums priekšā.

Divi gadi valsts dzīvē tikai viens mirklis. Tāpēc, šķiet, pārāk agri vērtēt jaunās Latvijas dzīvi, lai spriestu par tās nākotni. Bet kamēr dzīvosim, vienmēr 15. maijā atcerēsimies 1934. g. 15. maiju un neviļus sev jautāsim, cik piepildītas un piepildās tās spožās cerības, kas latviešiem kā saule uzlēca 16. maija rītā.

Lai īsi minētu un pareizi apsvērtu to, kas noticis gara kultūras laukā, vispirms jāaizrāda, ka kultūras iedalījumam gara un materiālajā kultūrā tikai klasifikācijas nozīme, kas mums palīdz uzmeklēt parādību sakarus un izprast to iekšējo būtību, sekojot cilvēka prāta duālismam: šķirot lietas pēc to bezgalīgās parādību dažādības un meklēt lietās radniecīgo un kopīgo, apvienot tās veselā un nedalāmā. Ikvienam rokām taustāms, ka nevar celt pieminekļus, atbalstīt literātūru, mākslu un zinātni, ja nav materiālo līdzekļu. Bet nevar arī būvēt dzelzceļus un tiltus, nevar pacelt zemes ražību un uzlabot sviesta kvalitāti nesaucot talkā zinātni. Nevar veidot apkārtni piemīlīgu un daiļu un darīt dzīvi gaišu un tīkamu, neaicinot palīgā mākslu. Tā bezgalīgajā dzīves audeklā saistās materiālie meti ar garīgiem audiem. Bet starpība šā audekla vērtējumā saīrušā materiālisma un jaunā ideālisma gaismā tā, ka pašas materiālās vērtības mums tagad vērtīgas tikai par tik, par cik tajās ielikts radītājs un

organizētājs gars. Ja dzīves audeklā mēs tāpēc atrodam arī krāšņus rakstus, tad tie tur radītāja gara ierakstīti.

Lai dotu pareizu atbildi uz jautājumu, vai zināms valsts dzīves posms veicinājis gara kultūru, mums jāseko visai šī posma pamata linijai un jāvēro, kāds tās virziens.

Lai pats valsts celšanas darbs kļūtu iespējams, bija jāgādā, lai šodien uzceltais netiktu rit noplēsts. Tālāk nepieciešams bija noteikts un skaidrs celtnes mets, kas atbilstu nācijas garam, laikmeta prasībām un tautas vēsturiskajam uzdevumam. Šādu metu varēja dot valsts vīrs, kas ne tikai karsti mīl tēviju, ir ar stipru gribu un piedzivojumu bagāts, bet ir arī savas tautas praviētis, kas uzminējis, kurp vest tautu, un kas var iedegt tās sirdī uguni, bez kuņas nav atrodams ceļš uz saules apspīdētiem laukiem. Man šķiet, ka neviena tauta pasaulē nav tikusi uz augšu un uz priekšu, ja tās pamatu likšanas un lielu vēsturisku pagriezienu brīžos valsts vara nav bijusi koncentrēta savas tautas vadoņa rokās, kaut gan tas varbūt ne ikreiz vēsturē skaidri izlasāms. Varas koncentrēšana vienās stiprās un drošās rokās vajadzīga ne tikai valsts celtnes idejiskā projekta izstrādāšanai, bet arī tā iemiestošanai dzīvē. Valsts aparāts, ja tas radāms ne pēc sveša šablona, bet kā sava, savas tautas īpatnībām pielaikota, konstitūcija, nevar rasties vienā momentā pilnīgi gatavā veidā, bet tikai zināmai pamata domai pakāpeniski kristalizējoties un slīpējoties līdz galīgai pilnībai un noslēgumam. Tas prasa likumdevējas iestādes maksimālo elastību un maksimālās darba spējas. To mums deva 1934. g. 15. maijs.

Kad nu ar to bija radīta iespēja veidot bez šķēršļiem valsts celtni, tad redzam īsā laikā savestu kārtībā nolaisto valsts sētu un tad valdību ar ārkārtīgu enerģiju stājamies pie dzīves saimniecisko pamatu likšanas, bez kuņiem neiespējama būtu stipra un paliekoša gara kultūras virsceltnē. Bet ikvienam solim šajā virzienā cauri spīd galīgais mērķis — visas tautas labklājība, diženas un varenas gara kultūras vainagota. Lai neaizmirstam, ka viens no pirmajiem lielākiem nacionālās valdības likumiem bija izglītības likums, ar kuņu nevarēja tikt galā četras saeimas.

Kultūras izpaudumi var būt dažādi. Tie vispirms var parādīties dzīves kultūrālā līmenī. Var runāt par kultūras dzīves standartu, kā

runājām par oikonomisko dzīves standartu. Tas pamanāms jau pārbraucot robežu no vienas zemes otrā un parādās pat gluži ārīgos apstākļos: tirībā, labā kustības un satiksmes kārtībā, priekšzīmīgā iestāžu darbībā, ierēdņu laipnībā. Vēl vairāk kultūras līmeni raksturo iedzīvotāju glitais izskats, laba gaume tērpos un mājas iekārtā, pilsētu un lauku aistētiskais veidojums un vēl dziļāki tas, kādas gara kultūras vērtības ciena un prasa iedzīvotāji, kāda šīs zemes prese, cik tā nosvērta, atturīga, patiesīga un brīva no sensāciju kāres, cik vērtīgas izplata grāmatas, kādu klausās mūziku un kādas apmeklē teātra izrādes.

Kas šajā virzienā pie mums divos gados noticis, viegli redzams, uzmetot skatu Rīgas ielām, kur sirmie nami ar izbrīnu un bailēm, un pie tam dibinātām, noraugās uz pēkšņām pārvērtībām savā apkārtnē. Pietiek iegriezties vienā otrā provinces pilsētā, pastaigāties pa tikko kociņiem apstādītiem ceļiem, paraudzīties uz dažās dienās, pat stundās tuksnesī izaugušām birzīm, lai atzītos, ka esam gan redzējuši drudžainu darbību kara mobilizācijas un briesmu gadījumos, bet neesam vēl redzējuši tādu pozitīvo spēku mobilizāciju kultūras celšanai. Ārējo pārmaiņu rindu papildina skolu un citām kultūras vajadzībām uzceltās ēkas un viņago idejiskās celtnes ar grandiozāko Ziemeļaustrumeiropā Brīvības pieminekli priekšgalā.

Plašu tautas slāņu aistētisko gaumi spilgti raksturo lielās nacionālās svinības un sanāksmes gan atsevišķos novados, gan it sevišķi sarīkojumi, valsts mērogā: strādnieku svētki, plaujas svētki un lielās tautas manifestācijas valsts svētku dienā. Šo svinību priekšzīmīgā norise liecina arī par organizatora mākslu, par pilsoņu disciplīnu, par sajūsmu, ko tautā rada nacionālie ideāli. It sevišķi pasvītrojams nacionāli valstiskais noskaņojums kā lielajos strādnieku svētkos, tā arī atsevišķos strādnieku sarīkojumos, kas rāda, cik plānu un seklu plēvīti tautas ķermeņa daļu starpā paspējuši uzcelt internacionālisma sludinātāji, tik plānu, ka to viegla nacionālisma vēsmiņa aizpūta. Līdz ar to drūp siena darba devēju un ņēmēju starpā un viņu attiecības vienmēr vairāk tuvojas tām, kādas valda vienas saimes locekļu vidū. Ar gandarījumu atzīmējams, ka šo jauno attiecību posmu paši ar savu iniciatīvu ievadījuši daži redzamākie latviešu uzņēmumi.

Pārejos uz gara kultūras ražojumu izplatīšanos, vispirms jāatzīmē

grāmatu plūdi no pilsētu plauktiem un noliktavām uz lauku skolām, uz jaunatnes prātiem un sirdīm, kuņus sacēla prezidenta „draudzīgais aicinājums“. Šim vilnim vairs neredz ne gala, ne malas. Un tomēr tas tikai aiznes sēklu, kuņas raža kultūras laukā vēl stāv priekšā!

Tautas atsaukšanās „draudzīgajam aicinājumam“, piedalīšanās Brīvības pieminekļa celšanā, dažāda veida kultūrālu pasākumu atbalstīšana liecina arī par to, ka tautā padziļinājusies atsaucība uz visu ceļu un labu, stiprāka kļuvusi kopības izjūta un pamodusies pašierosme. Šādu jūtu un apziņas augšana un mošanās pašas par sevi ir kultūras augšanas zīme, jo uz tām spējīgas tikai tautas ar augstu kultūras limeni.

Cita svarīga kultūras progresa mēraukla ir jaunu vērtību radīšana zinātnes un mākslas laukā. Šeit mūs pārsteidz vēl nepieredzēts valsts atbalsts šim gara darbības nozarēm un jau manāmie atbalsta rezultāti. Tie var nobriest, it sevišķi zinātnes novadā ne visai īsā laikā, bet soļi, kas to veicināšanai sperti, atrod sev līdzīgus tikai spožāko civilizācijas attīstības laikmetu vēsturē un dažos gadījumos nezin vai kādreiz pārsniegti. Minēti lai būtu tikai zinātniskās pētniecības fonda nodibināšana universitātē, kas sastādās no valsts līdzekļiem un privātiem ziedojumiem un jau pirmajā darbības gadā darījusi iespējamu vairāk kā desmit zinātnisku pētījumu izvešanu; periodiskie mācības spēku atvaļinājumi zinātniskai darbībai; vēstures institūta, zemes bagātību pētišanas komitejas un valodas krātuves nodibināšana, zinātnisko biedrību, senatnes pētišanas, atsevišķu pētījumu un zinātnisku izdevumu atbalstīšana. Tie ir soļi un iestādījumi, kas tikko sākuši darboties un sola vēl nepieredzētu zinātnes uzplaukumu.

Divas nepilna gada laikā Kultūras fonda sarīkotās mākslas izstādes un Fonda iegūtais mākslas darbu skaits gan ir tāds mākslas atbalstījums, kādu nezin vai kāda valsts savā vēsturē varēs uzrādīt. Šo atbalstīšanu vaiņago Polijā sarīkotās mākslas izstādes spīdošie rezultāti. Bet pats mākslas atbalstīšanas veids, iegūstot mākslas darbus un novietojot tos iestāžu un sabiedriskās telpās un skolās, dara tos pieejamus iedzīvotājiem, izdaiļo dzīvi, veido gaumi un mudina sa-

biedrību pašu atbalstīt mākslu un nest tās darinājumus savā mājā un personīgā dzīvē.

Kādā mērā aug prasība pēc dziļākām gara kultūras vērtībām, rāda tas, ka parādijies lielāks skaits nopietnu apcerējumu grāmatu, no kuņām dažas piedzīvojušas vairākus izdevumus. Bet sevišķi pārsteidzošs dažu jauno žurnālu liktenis. Kad parādījās pirmais žurnāla „Senatne un māksla“ numurs, pie mums vēl neredzēti greznā izdevumā, tad daudzi šaubījās, vai tāds žurnāls varēs pastāvēt. Bet dažās nedēļās bija visi eksemplāri izpārdoti un iespiedums jāatkārto. Žurnāla „Sējējs“ viens numurs bija jāiespiež trīs reizes!

Es neskaršu mūzikas un skatuves mākslas sasniegumus, kas visvairāk pazīstami sabiedrībai pašai, bet arī atzīmēšu lielos valsts un Kultūras fonda pabalstus šo mākslu veicināšanai.

Ievēribas cienīgs fakts pašas sabiedrības piedalīšanās rakstniecības un publicistikas veicināšanā, kas organizētā veidā pirmo reizi notika ar preses biedrības godalgu piešķiršanu labākiem iesniegtiem darbiem.

Bet vēl augstāk, kā kultūralās dzīves standarts, kā jaunradītās kultūras vērtības stādāma paša cilvēka kultūra. Tā ietelp ētiskā līmeņa celšanu, izglītību visos tās izpaudumos, zināšanu pavairošanu un padziļināšanu, pamatīgu aroda prašanu, aistētiskas gaumes un mākslas izpratnes izveidošanu, fizisko kultūru un audzināšanu un par visām lietām — audzināšanu valstiski-nacionālā ideālisma garā. Šī, paša cilvēka, kultūra ir priekšnosacījums katra cita kultūras veida radīšanai. Un laikam gan nevienā citā novadā nebūs manāmas tik dziļas pārmaiņas uz augšu, kā šinī, un laikam arī nekur nav tik acīm redzama Prezidenta personības ietekme uz sabiedrību, un it sevišķi uz jaunatni, kā šeit.

Neauglīgās noliegšanas, kūdišanas, ķengāšanas gars, kuņa pārsātināta bija sabiedrība un prese priekš divi gadiem, palicis par tumšu kaktu un pagrīdes darbinieku privilēģiju. Tenkas, tukšas sensācijas, netīra veļa izzudusi no „literatūras“. Mēs redzam mostamies jaunas dziļākas intereses. Mēs paliekam atkal spējīgi nest upuņus vispārības labā un atteikties no savtīgiem nolūkiem, ja tie runā pretī vispārības interesēm. Jauna aksioma top par nacionālās valsts celšanas stūrakmeni, un tā saka, ka p e r s o n ī g a labklājība var dzimt

t i k a i n o visas tautas labklājības. Ka šī atziņa laidusi dziļas saknes tautā, ka tā tiešām top par mūsu jaunās dzīves pamatu, to atzinis Prezidents, teikdams savā atbildē manifestantu apsveikumam 11. aprīlī cita starpā šādus dziļas nozīmes pilnus vārdus: „Mūsu tautas visplašākie slāņi — lauki un pilsētas, roku un gara darbinieki, pie arkla, pie mašīnas un pie grāmatas, visa tauta, jaunākie un vecākie, īsā laikā ir atguvuši sava goda un spēka apziņu. Un tādēļ es šodien gribu liecināt, ka redzu drīzumā pienākam laiku, kad man uzticēto uzdevumu es varēšu uzskatīt par veiktu un nodot atpakaļ tautas uzticamās un spēcīgās rokās pilnvaras, kas man piešķirtas, lai pavērtu ceļu gaišai atbildības, bet arī prieka pilnai nākotnei.“ Šie vārdi, kas ir ticības apliecinājums savai tautai, satur reizē arī atzinumu, ka šī ticība nav pievilusi tēvu zemes mīlestību un ka tauta īsā laikā strauji izaugusi nacionālā un savu pienākumu apziņā. Bet šie vārdi uzliek mums arī lielu atbildību, šo uzticību saņemot, un ir ceļa rādītājs tālākam valsts un kultūras celšanas darbam. Bija jau teikts, ka valsts iekārta tikai forma, kas bez nozīmes, ja tā nav pildīta ar saturu. Saturu šai formai var dot tikai tauta pati ar savu pašdarbību, un tautas pašdarbības vispilnīgākai izveidošanai vajadzīga valsts ar savai tautai derīgu iekārtu.

Ja nu nacionālās valsts rāmjos iespējama tikai tāda pašdarbība, kas kalpo visas tautas labklājībai, tad auglīga un svētīga tā var būt tikai organizētā veidā. Un organizācija īstenībā ir kultūra, kā pretstats chaosam un enerģiju izklaidētājam tendencēm neorganizētajā pasaulē. Organizācija vienīgā var dot augstāko darba lietderības gradu, vai nu tas būtu fiziskās, vai garīgās enerģijas aplokā.

Mēs tad arī redzam, ka valdība enerģiski stājusies pie visu nacionālo spēku organizēšanas pašdarbībai, pašierosmei un šīs pašierosmes tālākai iemiesošanai dzīvē. Šī spēku organizēšana norit jau minētajā dabiskajā kārtībā, sākot ar valsts saimnieciskās dzīves pamatiem — rūpniecību un tirdzniecību, lauksaimniecību un amatniecību. Tai pievienojas darba organizēšana, lai nākamībā visu tautas spēku kārtošanu nobeigtu ar garīgā darba un kultūras darbinieku organizēšanu. Ja mēs atsevišķa cilvēka gara darbību saistām ar smadzenēm, tad var būt atļauts nākamā garīgā darba organizāciju arī pielīdzināt tautas organisma smadzenēm. Ja nu ņemam vērā, cik smalks un

atbildīgs orgāns ir smadzenes, cik mazākie traucējumi tā darbībā bīstami visam organismam, tad tūlīt kļūst skaidrs, cik augstas prasības uzstādāmas tās locekļiem, cik smalkai, elastīgai un saskaņotai jābūt tās iekārtai, lai būtu saudzēts un atbalstīts viss pozitīvais, kas jau pastāv, un novērsts viss, kas neproduktīvi šķiež kultūras darbinieku spēkus ar lieku sadrumstalošanu, paralēlismu, vai pat antagonismu. Šis uzdevums sekmīgi atrisināms tikai pašiem garīgā darba strādniekiem un to organizācijām jau pašā organizēšanas stadijā, parādot savu valstisko gatavību, savu labo gribu un savas spējas pakļaut personīgās un šauru grupu intereses augstākām nacionālās valsts un tautas interesēm.

Bet ja nu mēs saorganizēsīm šo garīgā darba aparātu, vai tad mēs spēsim arī radīt paliekamas kultūras vērtības? Ir un tiek taču apšaubīts, ka mēs esam kultūras tauta! Apgalvo, ka visa kultūra šajā zemē svešnieku ienesta! Uz to sākuši ir runāt akmeņi un pati zeme, un tā stāsta par mūsu gadu tūkstošiem veco kultūru, kuŗu izprast un uzņemt nebija spējīgi tie, kas šurpu atnākdami atnesa līdzī viltu, laupīšanu un postu. To kultūru, ko ienācēji domā šeit ienesuši, mēs visu bez atliekām lūdzam saņemt atpakaļ. Ar savu darba mīlestību, ar savu neredzēto vītālītāti un nacionālo sīkstumu mēs esam bagāti diezgan, lai radītu lielu savas gara kultūras celtni. Mēs celsim to bez pātagas, uguns un zobena, neviena nekalpinādami, svešus sviedrus neliedami, mēs to necelsim gaŗāmgājējiem un cauri braucējiem, bet mūžīgiem palicējiem. Mēs celsim to ar mums Dieva doto spēku un gribu. Mēs celsim to ar vienprātību, kuŗu mums atdevis Kārlis Ulmanis. Mēs to necelsim, lai pakļautu sev citas tautas. Mums nav un nebūs kungu un nav un nebūs kalpu. Par godu un vislielāko godu mēs turam kalpošanu tautai, valstij un zemei. Un šo zemi mēs sargāsim, kamēr tā pastāvēs. Uzvaras lauriem apvītais ģenerāļa Baloža šķēps ir un būs spožs un ass, un nomodā par tēvijū viņa karsti pukstošā sirds. Un par tēvijū pukst un pukstēs sirds ikvienam, kas nes neizsakāmi augsto vārdu: latvietis.

Smalku un cēlu, kā ziedu lapas, un baltu, kā debesīs traucošies bērzi, celsim mēs savu kultūras celtni. Mēs rotāsim to rakstiem, ko brīnīšķīgā līniju un krāsu harmonijā pie skala uguns darinājušas mūsu mātes, un liksim tiem mirdzēt saules spožumā. Mēs ļausim

tur skanēt dziesmām, kas tautas dvēseli kā balti spārni iznesuši cauri svešniecības laikam. Lieki šie raksti un nevajadzīgas šīs dziesmas tai ticībai, kuŗas augstākais bauslis maize vien, bet nepieciešamas tās izrādījās, lai pēc gadsimteņiem posta, laupīšanas un dedzināšanas dzīva paliktu Daugavas krastos latviešu tauta. Tās izrādījās par mūžīgākām nekā varenās pilis un bagātās pilsētas un viss, ko var darināt no materijas, jo mūžīgas ir garīgās vērtības un mūžīga latviešu tauta, kas tās spēj radīt.

PROF. Dr. A. ŠVĀBES RUNA
PAR
LATVIEŠU POLĪTISKO KULTŪRU 13. GS.

S tarp latviešu vēsturniekiem un vācu historiografiem pastāv neizlīdzināma pretišķība. Vācu historiografija ir gadsimteņiem veca, mūsu historiografijai ir tikai 20 gadu. Tomēr šodien Latvijas vācu vēstures zinātne atrodas vairs tikai aizsargāšanās stāvoklī, bet mēs ejam uzbrukumā. Šai stāvoklī ne vienmēr ir iespējams ievērot tādu objektivitāti kā normālos miera apstākļos. Ar šādu ierunu es teikšu dažus vārdus par mūsu senču politisko kultūru 13. gadsimteņa sākumā.

Vai vispār iespējama „latviešu politiskā kultūra“? Lai atceramies hercoga Jēkaba superintendenta Paula Einhorna vārdus 1649. gadā izdotajā darbā „Historia Lettica“, ka latvieši 13. gadsimtenī „bijuši briesmīgi laupītāji, kam nav bijis sava vārda ne ķēniņam, ne firstam, ne arī viņi pazinuši šādu amatu, bet kā rupjš, barbarisks un neprātīgs pūlis valdījuši paši par sevi bez valdnieka un likuma“. Šie nevēsturiskie aizspriedumi vēl šodien vācu historiografijā nav pārvarēti, bet tikai aizplivuroti ar modernākiem politiskiem un juridiskiem izteicieniem. Viens no ievērojamākiem Latvijas vācu vēsturniekiem Dr. A. fon Transehe 1896. gadā rakstā „Die Eingeborenen Altlivlands“ („Baltische Monatschrift“ Bd. 43) saka: „Kamēr mēs jau 9. un 10. gadsimtenī pie ziemeļslaviem sastopam stingri organizētas valstis, tikmēr latviešu un somu ciltīm šai laikā nevar konstatēt organizētu valsts dzīvi, bet tikai valstīm līdzīgu veidojumu pēdas.“ To pašu viņš atkārtoti 1925. gadā rakstā „Die Entstehung der Schollenpflichtigkeit in Livland“ un vēl piebilst, ka latviešu un somu tautu kultūras 12. gadsimtenī nebijušas augstākas kā ģermāņiem Tacita laikā 2. gadsimtenī. „Bija pavisam primitīva zemkopība un tāda pati lopkopība. Atbilstošā attīstības pakāpē atradās arī poli-

tiskie un sociālie apstākļi. Tādas atsevišķas cilšu valstis kā konsolidācijas, kādas šai laikā sastopam Prūsijā un Lietuvā, Livonijā vēl nebija. Bieži minētie vecākie (seniores), šķiet, bija dzimtu galvas (Häuptlinge), bet nekādā ziņā firsti.“

Bet 1935. gadā cits vācu vēsturnieks prof. Mich. Freiherr von Taube kādā rakstā „Russische und litauische Fürsten an der Düna zur Zeit der deutschen Eroberung Livlands“, kas pa daļai apskata arī Latvijas valstisko iekārtu 13. gadsimtenī, par savu kollēgu Transehe saka, ka viņš teorētisko aizspriedumu labā bieži ignūrē pozitīvus vēsturiskus faktus. Tā tad nav vairs vienprātības Baltijas vācu historiografijas frontē. Tas pats Taube cenšas pierādīt, ka šejienes vācu dižciltīgo muižnieku ģimenes ieguvušas savu augsto sociālo un ekonomisko stāvokli nevis ar zobenu, bet apprecot latviešu, libiešu, leišu un krievu valdnieku meitas. Tā piem., von Ungernos tekot libiešu karaļa Kaupo asinis, Jersikas Visvalža meitu apprecējis Ritter Konrad Meyendorff, viņa atraitni fon Uxkull, Kokneses firsta Veseckes meitu Sofiju — kāds no fon Tiesenhauseniem u. t. t. Es negribu kritizēt šos hipotētiskos minējumus, bet tikai pasvītrot ļoti interesanto psiholoģisko ievirzi vācu vēsturnieku uzskatos. Patiesi, viņiem nebija viegli atzīties šai rases tīrības laikmetā, ka viņu dzīslās rit nevācu asinis. Bet taisni tie vasali, kas ieguva savu stāvokli pateicoties nevācu sievām, bija politiski visiespaidīgākie un ekonomiski visstiprākie. Jācer, ka šejienes vācu vēsturnieki vēl pēc dažiem gadu desmitiem atzīs, ka nevien nevācu sievas bija viņu dižciltības avots, bet, ka arī sievas vecāku un tautas kultūra bija līdzvērtīga vācu ienācēju — Vestfāles un Saksijas mazo ministriāļu un sīko muižnieku kultūrai.

Atmetot visus teorētiskos aizspriedumus un jautājot, ko tad valoda un vēstures avoti liecina par latviešu politisko iekārtu 13. gadsimtenī, redzam sekojošo.

Visi tie pamatjēdzieni, ko šodien lietojam, lai izteiktu savus juridiskos, politiskos un tautsaimnieciskos jēdzienus, tādi vārdi kā valsts, valsts vara, valdība, tiesa, likums, pilsēta, muita, saimniecība, sods u. t. t. — neviens no šiem vārdiem nav vācu vārds. Tas pierāda, ka neesam no vāciešiem politiskā kultūrā neko mantojuši. Arī tas nav pareizi, ka vācieši būtu iekarojuši Latviju un kalpinājuši

mūsu senčus, lai atgrieztu tos pie kristīgās ticības, jo arī kristīgās ticības pamatjēdzieni nav ņemti no vācu valodas, piem., baznīca, krusts, zvans, gavēnis, grēks, nedēļa u. t. t.

Bet arī vēstures dokumenti liecina, ka latvieši 13. gadsimtenī — pretēji vācu historiografu apgalvojumam — bija politiski organizēti lielākās vai mazākās valstīs. Viņiem bija savi valdnieki, kuņģus dokumenti pielīdzina citu kaimiņu tautu valdniekiem. Es jo sevišķi gribētu griezt vērību uz divi latviešu karaļvalstīm — Jersiku un Tālavu. Ir uzglabājies kāds tradīcijas dokuments no 1209. gada, kuņģā runāts par karali Visvaldi, kas Pēterā baznīcas laukumā Rīgā bija spiests nodot savu valsti bīskapam Albertam un pēc tam vienu daļu saņemt atpakaļ lēņos. Ar vācu krustnešu palīdzību bīskaps Alberts bija ieņēmis Jersikas pilsētu uz Daugavas krasta, 169 kilometrus no Rīgas, un nodedzinājis to. Es jau agrāk izteicos, ka Jersika bijusi latviešu karaļvalsts. Pret to Rīgas vācu vēstures pētītāju biedrības sēdē Dr. A. Bauers oponentē šādiem vārdiem: „Protams, tā bija pa daļai latviešu apdzīvota, bet kritērijs ir firsta nacionālitate.“ Ja vācieši domā, ka latvieši toreiz Vidzemē un Latgalē bija minoritāte, tad lai viņi pasaka, kas pēc viņu domām toreiz dzīvoja Latvijā — žīdi, vācieši vai krievi? Bet dokumentu, kas pierādītu šādu A. Bauera apgalvojumu, nav. Teiciens, ka kritērijs esot firsta nacionālitate, liecina par vājām vēstures zināšanām. Minēšu tikai dažus piemērus no citu tautu vēstures. Krievija bija krieviska arī tad, kad tur 9.—11. gadsimtenim valdīja zviedru vikingi. Vai Polija nebija poliska, ja arī tur 1386.—1572. gadam noteicēja bija leišu dižkuniga Jagaila nodibinātā leišu valdnieku Jagelloņu dinastija? Un arī Zviedrijas valdnieks Kārlis XIV. 1818.—1844. gadam pēc tautības bija francūzis, Jean Baptiste Bernadotte.

Pārējot konkrēti uz Jersikas Visvaldi, jāprasa, kur tad ir pierādījumi, ka Visvaldis bijis krievs. Prof. M. fon Taube atzīst, ka nevienā krievu chronikā nav pazīstams kņazs Vsevolods no Jersikas. Indriķa chronika runā tikai par Wissewalde, bet nerunā par Vsevolodu. Šķiet, ka pēdējā forma ir 16. gadsimteņa dorsuālija. Bet ja arī Visvaldis būtu bijis krievs, vai tāpēc Jersikas karaļvalsts, kas aptvēra visu Latgali, daļu no Sēlijas un sniedzās Vidzemē līdz pat Gaujai pie Cēsīm, vai šī karaļvalsts nebūtu saucama par latviešu

karalvalsti, ja to ir apdzīvojuši tikai latvieši. Tā bija latviešu tauta, kas maksāja šim karalim meslus un gāja viņa kaŗa gaitās. Dr. A. Baueram skaidru, noteiktu atbildi deva Valsts Prezidents Dr. Kārlis Ulmanis savā runā pilsētas amata personu sanāksmē, ka Latvija vienmēr ir bijusi latviešu zeme, vienalga, ja arī vēstures īsākos vai garākos brīžos valdnieku dzīslās ritējušas svešas asinis; tas pie šīs patiesības nekā negroza. Bez tam mēs no drošiem dokumentiem zinām, ka Visvaldim bijušas divi latviešu pavalstis — Autinas valsts, kuŗas kungs 1208. gadā bija Varaidots, un Cesvaines valsts, kuŗas valdnieka vārds nav zināms.

Protams, Jersikas karalvalsts gāja bojā, jo Rīgas bīskapam un viņa financētājiem, Ziemeļvācijas un Gotlandes tirgotājiem, vajadzēja iznīcināt visas tās muitnīcas, kas atradās uz Daugavas krastiem latviešu rokās, lai vācu precēm atvērtu brīvu ceļu uz Krieviju. Pēdējās ziņas par Visvaldi mums ir no 1239. gada, kad viņš jau bija miris. Vēl jāatzīmē, ka Jersika bijusi ne tikai politikas un saimniecības centrs, bet arī latviešu pareizticīgās baznīcas centrs, ko pierāda starp citu t. s. Jurgā evaņģēlijs no 1270. gada, ko uzrakstījis latviešu mācītājs Jurgis no Jersikas.

Vēl aizrādīšu uz otru latviešu valsti Vidzemē; tā ir Tālava. Tāpat kā Jersiku piemin jau vikingu laikmeta ziemeļnieku sāgas, tā Tālavu piemin arābu rakstnieks Ibn-el-Vardi. Caur Tālavu gāja vecs tirdzniecības ceļš no arābiem uz zviedriem. Tālavas likteņi ir pa daļai līdzīgi Jersikas karalvalsts likteņiem. Ja Rīgas bīskaps Alberts veda pretleišu politiku, tad zobenbrāļu ordenis uzsāka pretīgauņu akcijas. 1208. gadā tas panāca, ka Tālavas valdnieki ar Tālivaldi priekšgalā noslēdza ar ordeni draudzības līgumu pret īgauņiem. Bet jau 1214. gadā pie bīskapa Alberta vietnieka bīskapa Filipa Turaidā ieradās Tālivalža dēls un atdevās bīskapa varā. Ar to Tālavas ziemeļu gals starp Gauju un Burtnieku ezeru tika pakļauts vācu varai — Rīgas bīskapijai, un Tālivalža dēli kļuva par bīskapa Alberta vasaliem. Gadu vēlāk, 1215. gadā, izbeidzoties miera līgumam ar īgauņiem, Tālivaldis mirst mōcekļa nāvē, jo Trikātā viņu sagūsta īgauņi un dzīvu cepina uz uguns, atprasot visu to sudrabu, ko Tālivalža dēli bija kaŗā atņēmuši īgauņiem un aizveduši uz sava tēva pili.

1224. gadā Tālavu galīgi sadala trīs daļās: Rīgas bīskaps dabūja

Tālavas divi daļas, ordenis vienu. No 1224. gada dališanas aktā minētiem 16 vietu vārdiem redzams, ka Tālava nav bijusi maza valsts. Tā sniedzās no Burtnieku ezera līdz pat Lubānas ezeram. Mēs pat ar lielu varbūtību varam noteikt Tālavas robežas.

Tā redzam, ka objektīvi iztirzājot nedaudzus dokumentus no latviešu valsts pirmajiem sākumiem, mēs varam teikt, ka Austrumlatvijā latviešiem ir bijušas savas organizētas valstis ar saviem valdniekiem, administrātīvo iedalījumu, tiesām, nodokļiem u. t. t.

Latviešu vēsturnieku svarīgākais uzdevums pirmajā darba cēlienā bija panākt to, lai vēstures pētīšana novirzītos no tā stingruma, kādā to bija ievadījusi vācu historiografija. Tagad mums atveras tāls un gaišs ceļš, pa kuŗu ejot Latvijas vēstures institūts atradis neapšaubāmus pierādījumus, ka mēs esam veca kultūras tauta ar savu gadsimteņiem ilgu vēsturi.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

7e

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307073947

